

OUDERS EN KINDEREN.

DOOR

Dr. J. E. ENKLAAR.

(Vervolg en slot van bladz. 157.)

Wij zijn op een schoonen zomermorgen buiten in het open veld. 't Is nog vroeg, doch de zon krijgt reeds kracht. Weldra zal zij met haar gloeiende stralen den wandelaar in de onbeschaduwde vlakke elk natuurgenet onmogelijk maken. Dit is nog niet het geval; nog waait de koele morgenwind ons verfrisschend om de slapen.

Heerlijke oogenblikken in een menschenleven! Spieren en zenuwen hebben in den verkwikkenden slaap een overmaat van kracht verkregen, die voor een deel den voorraad uitmaakt, waarmede de arbeid van den aangebroken dag moet bestreden worden. De veerkrachtige morgenlucht verdrijft alle muizenissen en zorgen, wekt in den vernieuwden mensch tal van gewaarwordingen en gedachten op; de heldere blauwe hemel, de geuren der bloemen, waarop de dauwdruppels paren, het verheffende lied van den leeuwerik werpen liefelijke hartverheffende beelden in de ziel. De gewone mensch kan in zulke oogenblikken slechts voor zich zelve genieten. In den dichter nemen de klanken, geuren en stralen de gestalte aan van een lied:

O buiten, buiten gaat mijn hart zoo heerlijk open
En geurt en bloeit en zingt met bloemenhof en woud:
Ik ben gelukkig als een kind en dwaas en stout,
Ik durf weér veilig van het leven alles hopen!

Het morgenkoeltje waait mijn opgeruimden geest
 Zoo vroolijk wakker met de bloemen in de dalen!
 Mij kwelt een kwaal, die slechts van rozengeur geneest,
 Een heimwee naar de lucht en zuivre zonnestralen!

Droomend gaan wij voort langs het smalle voetpad, de golvende korenvelden te gemoet. Plotseling worden wij uit onze overpeinzing gewekt door een hevig gedruisch. Een patrijs vliegt voor ons op, op eenigen afstand zien wij een tweeden, — de hen — die omstuwd is door een troep kuikentjes. Wij hebben even den tijd om met een oogopslag de donzige, met geel en bruin geteekende, ongelooflijk vlugge diertjes op te nemen. Voor goed waarnemen laat ons moeder patrijs geen tijd. Zij laat een korten waarschuwend kreet hooren, en verdwenen zijn alle jongen. Op zoo iets waren wij hoegenaamd niet verdacht. Was 't een droombeeld, of hebben wij werkelijk kuikens gezien? Maar waar zijn zij dan gebleven? Onze nieuwsgierigheid is geprikkeld en met versnelden pas begeven wij ons naar de plaats, waar het troepje zich het laatst aan ons oog vertoonde. Onmiddellijk komt de hen ons te gemoet. Een harer vleugels sleept over den grond; haar geheele gang is bezwaarlijk en schijnt groote inspanning te kosten. Zij loopt vlak voor onze voeten, zoodat wij niet kunnen nalaten een poging te doen om haar te grijpen, want inderdaad de vogel schijnt gewond te zijn, en niet meer te kunnen ontkomen. Het grijpen mislukt. Nu ontwaakt de jager in ons. Een dier in zulk een toestand is een zekere buit. En wij loopen en springen, grijpen en slaan, steeds evenwol vruchteloos. De hen blijft altijd in onze nabijheid, doch weet al onze pogingen, zij 't ook soms op 't kantje af, te verijdelen. Plotseling heft zij zich op en vliegt met krachtige ruischende vleugelslagen terug naar de plaats, waar de jacht een aanvang nam, en waarvan wij onderwijl een goed eind verwijderd zijn. Verbaasd staren wij haar na. Is dat de zieke vogel van zoo even? Een oogenblik nadenken doet ons het geval verstaan. De patrijs was krachtig en gezond. Wij zijn het slachtoffer geweest van de list eener moeder, die bij onze verschijning gevaar voor haar kinderen dachtte. Zij hield zich vleugellam, wist onze aandacht van de kinderen af te leiden en op zich zelve te vestigen en ons weg te voeren van de plaats, waar zich eerstgenoemden bevonden.

Want er waren wel kuikens op de plaats waar wij zochten, al konden wij ze niet vinden. Konden wij getuigen zijn van het tooneeltje bij de terugkomst der moeder, die ons verwijderd heeft, de waarheid van

het gezegde zou blijken. Wij zouden een paar heldere loktonen vernemen, en van alle kanten de kleinen voor den dag zien komen. Een zou te voorschijn springen uit een molsgat, een tweede zou uit een hoogen graspol en derde van onder een aardkluit opduiken. Want, toen moeder met aandrang waarschuwde bij de verschijning van zulk een gevaarlijk wezen als een mensch, hadden de kinderen in één oogwenk verstoppertje gespeeld. En wat hadden zij beste schuilhoeken uitgekozen, en hoe stil bleven zij daarin zitten, totdat moeder het sein gaf, dat het gevaar was geweken; of liever, dat thans een snelle vlucht de redding voltooien moest. Dikwijls houdt vader patrijs, terwijl moeder reeds met de kleinen vlucht, de aandacht van den vijand nog op soortgelijke wijze bezig, als wij dit de moeder zagen doen. Later haalt hij vliegend den troep in.

Te vergeefs zal men onder de jonge vogels vlugger, intelligenter, liever schepseltjes zoeken dan patrijzenkiekens. Zij loopen reeds uit het nest weg, voordat zij geheel droog en van de eierschalen bevrijd zijn. Vlug van begrip als zij zijn, hebben zij met het onderwijs, dat vader en moeder om strijd geven, spoedig de leemten aangevuld, die het instinkt overliet. Verliest een der ouders het leven, dan neemt de andere de taak der opvoeding geheel op zich.

De voorbeeldige gehoorzaamheid der kleinen maakt de taak der ouders gemakkelijk.

Als de kiekens wat ouder geworden zijn, verandert hun gedrag tegenover de ouders, die van hunne zijde eveneens wat anders met de kinderen omgaan. Niet dat de wederzijdsche gehechtheid vermindering ondergaat, maar de kiekens beginnen blijken van zelfstandigheid te geven. Bij het verschijnen van een vijand vliegen zij op, om op eenigen afstand weder neer te vallen; of verstoppen zij zich uit eigen beweging. De stem van vader of moeder roept hen dan ook weder te zamen. De ouders schijnen die zelfstandigheid met groote zorg aan te kweken; een feit, dat hen tot uitmuntende opvoeders stempelt. Wordt, zoolang de jongen klein zijn, de wacht geregeld door vader betrokken, spoedig moeten de jonge hanen beurtelings op post staan. Geen beter oefening voor een patrijs! Het komt er dan op aan goed naar alle zijden uit te kijken, geen noodeloos alarm te maken en toch steeds bijtijds te waarschuwen. Een patrijs behoeft echter niet zoo spoedig op zich zelf te staan als met de meeste andere vogels het geval is. Tot aan het volgend voorjaar blijven alle leden van een huisgezin eendrachtig bij elkander.

Daar het in de vogelwereld als regel geldt, dat de jongen, zoodra zij zich slechts even redden kunnen, door de ouders verlaten worden, moet een familieleven, als bij den patrijs gevonden wordt, ons bijzonder aantrekken. Toch staat de laatste in dit opzicht niet geheel alleen.

Het moerashoën, de bewoner onzer met riet omzoomde, met bladen van waterplanten hier en daar geplaveide plassen, vertoont ons tafereeltjes van een familieleven, dat in de dierenwereld eenig is.

De kikkens van het moerashoën blijven, nadat zij het ei verlaten hebben, nog ongeveer vierentwintig uren in het nest vertoeven. Dan geleidt de hen ze in het water, hun element, waar zij door den haan opgewacht en met vreugde begroet worden. Vroolijk piepend en snaterend zwemt het troepje den plas rond, waar gedurende eenige dagen door beide ouders in het vangen van wormen en insecten les gegeven wordt. Weldra zijn de kleinen geheel ingewijd in de geheimen van deze jacht op het dagelijksch brood, waarna de zorg der ouders zich tot het waarschuwen en beschermen van hun kroost beperkt. Eenige weken later worden de jongen aan zich zelven overgelaten, 'wat dan ook zonder zorg geschieden kan. De hen legt weder eieren en broedt bij afwisseling met den haan. Zoodra de kikkens van het tweede broedsel zich op den waterspiegel vertoonen, voegen de half volwassenen van het eerste zich aanstonds bij hen. Geen zelfzucht is het, die hen weder naar vader en moeder drijft; integendeel zij komen om laatstgenoemde bij de opvoeding der jonggeborenen de behulpzame hand te bieden. 't Is of zij willen toonen dankbaar te zijn voor de lessen en de zorg, die zij ontvingen, en 't bewijs leveren willen, dat 't onderwijs ter harte werd genomen en vruchten droeg.

't Geheel levert thans een aardig en aantrekkelijk schouwspel op. De half volwassen hoentjes roepen klokkend de jongere broertjes en zusjes, die hun even goed als de ouders gehoorzamen en piepend volgen. Twee van de ouderen, wier aantal gewoonlijk de helft van dat der jongeren is, nemen een kleintje tusschen zich in. Dit zwemt dapper met hen voort, en wordt door beiden om strijd geliefkoosd en gevoederd. En waarlijk, vader of moeder konden het niet beter doen! Het voedsel wordt onder een dringend en herhaald "terr, terr" voor de kleinen neergelegd. Ja zelfs bij naderend gevaar wordt op denzelfden toon gewaarschuwd en tot vluchten aangespoord, als van de zijde der ouders plaats vindt. Ouders en groote kinderen wedijveren in het betoonen van liefde en zorg, en de kleinen weten niet

aan wie zich 't meest te hechten. Allen zijn één hart en één ziel.

Het bovenstaande doet ons denken aan sommige tooneeltjes uit onze kinderwereld. Een meisje van zes jaar speelt met een broertje, dat pas twee zomers telt. Klein broertje is op een rieten stoeltje aan een tafeltje geplaatst, dat met het mooiste speelgoed van de kleine meid bedekt is. "Nu netjes zitten en mooi spelen, KEESJE, anders ga je in de kast," zoo klinkt het met een fijn stemmetje op een koddig-deftigen toon, waarin iets van de geusurpeerde moederlijke waardigheid te hooren is. Een ernstige vermaning, zooals men hoort; terstond bekrachtigd met een strenge strafbepaling.

En broertje weet wel bij ervaring, dat de kleine mama geen kortswijl kent; en dat medelijden en andere zwakheden der groote menschen haar vreemd zijn. KEESJE laat een oogenblik over al het schoons, daar voor hem uitgespreid, de schitterende oogjes gaan. Spoedig is de keus bepaald. Onder het speelgoed ligt een groote houten hamer. Fluks is hij aangepakt en met al de kracht, die in de kleine dikke armen huisvest, worden een paar flinke slagen op de tafel aangebracht. Een serviesje van porcelein valt rinkelend door elkander, het hoofd van een wassen pop splijt geheel in tweeën. Sprakeloos van schrik en spijt staat mamaatje een oogenblik de verwoesting aan te zien. Verontwaardiging vervangt echter dra de schrik; het besluit is genomen: het moederlijk gezag zal gehandhaafd, de bedreigde straf uitgevoerd worden. "Jou stoute jongen," zoo barst zij uit, "ik zal je leeren mijn mooie pop van de kermis zoo stuk te maken." En meteen wordt de kleine misdadiger in den kraag gepakt, rolt met stoel en al onderste boven, en sleept de tafel, met al wat zij bevat, mede in zijn val. Onder een oorverdoovend gehuil ligt de kleine snoodaard op den grond te spartelen en te zwaaien met den hamer, dien hij krampachtig heeft vastgehouden. Mama's verontwaardiging stijgt ten top, de oogen schitteren en een blosje verft de wangen. Met inspanning van alle krachten wordt KEESJE voortgesleept in de richting van de geheimzinnige, onheilspellende kast, het verbeterhuis voor kleine zondaars. Maar KEES heeft het gevaar begrepen; hij zal zijn vrijheid duur verkoopen. Bom! daar treft een hamerslag mamaatjes been, zij wil den hamer grijpen, doch struikelt. KEES ziet met een blik, een grooten veldheer waardig, het voordeel in van het oogenblik. Voordat zus zich op kan richten heeft hij den hamer weggeworpen en de beide handjes in de fladderende haren van zijn mamaatje vast geslagen. En van loslaten zal vooreerst

geen sprake zijn. Het tooneel verandert nu op eens. De kleine, zoo even nog zoo dappere mama geeft den strijd verloren en roept dringend en angstig de groote ma ter hulpe. "Ma, ma, help, help! KEES heeft mij beet!"

Dan komt de verlossing spoedig, en het mamaatje-spelen is voor een poosje uitgesteld. Zus is boos op KEES. Foei, wat een ondeugende jongen! Wat zegt ma er van?

Zoo bekleeden onze oudere kinderen zich dikwijls ter wille der jongeren met de moederlijke waardigheid, evenals bij de waterhoenders 't geval is. De overeenkomst is onmiskenbaar, doch ook het verschil valt in het oog. De half volwassen waterhoenders zijn echte moedertjes, die met de meeste toewijding en ernst hun taak opvatten en vervullen, en 't in der daad uitmuntend doen. Onze Marietjes en Sophietjes meenen 't ook met de broertjes goed; in eigen oog zijn zij evenzeer echte moedertjes — men waga 't slechts zijn twijfel te openbaren en hoore 't antwoord, — in de oogen der ouderen van dagen leveren zij slechts een parodie op de moeilijke oudertaak, het opvoeden van een menschenkind.

Laten mijne lezers mij echter goed verstaan. Ik betreur het niet, dat onze kinderen de kunst van het opvoeden en leiden der jongere broertjes en zusjes niet even goed als de waterhoentjes kunnen uitoefenen. Zulke proeven eischen wij van geen kind. Het was slechts mijn doel om een lief familietafereeltje uit de dierenwereld, en daarnaast, als pendant, een soortgelijk uit de menschenwereld op te hangen. Stellen wij de vooringenomenheid met ons eigen bloed voor een oogenblik ter zijde, dan moeten wij erkennen, dat de eendracht en onverdeelde toewijding aan de ééne zijde in liefeljkheid het winnen van den koddigen ernst en de dapperheid aan de andere. Waar de mensch inderdaad in vollen ernst de waterhoentjes wil navolgen, — en dit is helaas veelvuldig in de gezinnen der mingevoeden het geval, — gaat alle liefeljkheid verloren.

Daar is het geen spel der kinderlijke phantasie, waardoor Natuur als 't ware even zien laat, dat in 't meisje de aanleg van een moeder sluimert, om 't dan weer volop kind te laten zijn, als 't met het aangenomen zoontje vechtend of om een koekje grabbelend, zeer komisch uit zijn rol valt. Daar is 't volle ernst, daar is 't kind van zes à zeven jaren inderdaad de plaatsvervanger van de moeder, die de woning voor eenigen tijd verlaat om elders te gaan werken. De pogin-

gen van zulk een moedertje om met twee of drie kleine wormen heen en weer te sjonwen, ze boven alles stil te houden, en zich zoo van de zware taak te kwijten, die 't op de schouders is gelegd, wekt bij ons geen lach, maar een gevoel van medelijden. Het woord van afkeuring aan 't adres der ouders, dat ons op de lippen komt, wordt slechts teruggehouden door de gedachte, dat in den strijd tegen kommer en gebrek de zwakke kracht der kleinen als bondgenoot uiterst welkom is en noode gemist kan worden.

Veroorloof mij, waarde lezer, nog een enkel schetsje te geven, dat op de opvoeding betrekking heeft. Wij menschen weten dat zelfstandigheid aankweeken het hoofdbeginsel der opvoeding uitmaakt; of wij 't ook steeds in praktijk brengen is wat anders. De dieren weten het niet alleen, maar doen 't ook onberispelijk. Bij de vogels is de vliegkunst een belangrijk deel der leerstof. In het algemeen schijnen jonge vogels, uit gemakzucht en gemis aan zelfvertrouwen, het vliegen zoo lang mogelijk uit te stellen. Juist als onze knapen, die 't geen meer dan gewone inspanning kost, liefst op de lange baan schuiven. De vogelouders gebruiken dan dikwijls argumenten, die op den man afgaan.

MÜLLER nam bij musschen en winterkoninkjes waar, dat jongen, wier vleugels voldoende ontwikkeld waren om tot vliegen in staat te stellen, één voor één uit het nest getrokken werden. Een der ouden staat dan buiten 't nest te trekken, de andere staat er in en schuift de weerbarstigen van achteren aan. Gewoonlijk echter wijkt de bevreesdheid der jongen voor de aanmoedigende loktonen der om het nest zwevende ouders, niet het minst voor een verleidelijk lekkerbeetje, dat deze hun uit de verte voorhouden. De eerste proef om van het nest op struiken, boomen of gebouwen in de nabijheid te vliegen, loopt in den regel goed af. 's Avonds moeten allen weer in het nest zijn. En roerend is het te zien hoeveel moeite en zorg de ouders zich getroosten, om de kleinen dan weder veilig naar de slaapplaats te geleiden. Het moederoog wordt niet gesloten, voordat elk kind is ingeslapen.

“Wil men twee dingen aanschouwen,” zoo schrijft MICHELET in zijn boek over den vogel, “die een verwonderlijke overeenkomst vertoonen, men sla eenerzijds de vrouw gade, die waakt over de eerste schreden van haar kind, en anderzijds de zwaluw bij het eerste uitvliegen van haar jong. Bij beiden eenerlei teekenen van bezorgdheid, kreten van aanmoediging, voorbeeld en onderricht, voorgewende gerustheid, in den grond vreeze en beving... “Moed gevat!... niets is gemakke-

lijker!" heet het, maar eigenlijk sidderen beide moeders inwendig van angst.

De eerste lessen zijn merkwaardig om bij te wonen.

De zwaluwmoeder tilt zich door middel van haar vlerken even op uit het nest, de jonge vogel ziet aandachtig toe en verheft zich ook een weinig. Daarop ziet men haar fladderen, hij ziet toe en klapt met zijn wieken... Dat gaat alles nog goed, het heeft nog plaats in het nest... De moeilijkheid begint eerst daar, waar hij het beproeft het nest te verlaten. Zij roept hem, houdt hem een of ander uitgelezen lokaas voor, zij belooft hem een goede belooning en poogt hem over te halen door de aantrekkelijkheid van een mugje. Nog aarzelt de kleine. En eilieve! Stel u eens in zijn plaats. Het geldt hier niet een schrede voorwaarts te doen in een kamer tusschen uw moeder en uw min om op kussens neer te komen, als ge valt. Deze kerkzwaluw, die op haar hoogen toren haar eerste les in 't vliegen geeft, doet zich zelve geweld aan om zich goed te houden in het beslissend oogenblik. Beiden, ik ben er zeker van, peilen meer dan eens met angstigen blik de diepte en zien neer op de straatsteenen... Ik verklaar u, voor mij is dat schouwspel roerend en grootsch. Het jong moet gelooven in de moeder, en zij, zij moet zich verlaten op de wick van den nog zoo onbedreven kleine...

Maar hij heeft geloofd, hij heeft zijn vlucht genomen en zal niet meer vallen na dezen. Schoon nog bevend, hij zwemt voort, door den vaderlijken adem des hemels en de geruststellende kreten der moeder ondersteund. — Het pleit is beslist. — Van nu af aan zal hij, trots storm en onweersvlagen, daarheen vliegen, zeker van zijn zaak, na het afleggen van dat eerste proefstuk, toen hij geloovend de wieken uitsloeg en vloog."

Gaat 't u als mij, waarde lezer, dan heeft de doelmatigheid, die bij het werk der opvoeding onder de dieren overal doorstraalt, uwe bewondering, opgewekt. Bij wezens, die gij gewoon zijt nauwelijks uw aandacht waard te keuren, als 't niet het voordeel geldt, dat zij u geven, hadt gij zulke talenten niet verwacht. Wat echter, naar ik vermoed, u het meest getroffen heeft, zal wel de liefde, de onverdeelde toewijding zijn, waarin vooral de moeders bij de dieren zich zoo rijk betoonen. In dit opzicht staat het dier ongetwijfeld met den mensch gelijk. Toch, om der waarheid wille mag het niet verzwegen worden, er zijn dierenouders, die liefdeloos, ja zelfs wreedaardig voor hun kleinen zijn.

Het mannelijk konijn en de kater dooden vaak hun eigen jongen. Jonge leeuwen en wolven hebben geen grooter vijand dan hun eigen op 't malsche vleesch belusten vader, voor wien de moeder ze met de grootste zorg verbergt. De houtduif laat de kale jongen geheel over aan hun lot, als 't nest door een vreemde slechts even is aangeraakt.

Een meer ontaarde moeder dan het wijfje van de ons zoo goed bekende haas zoekt men waarschijnlijk te vergeefs. In het midden van Maart, als de voorjaarsbuien sneeuw en hagel nog voortjagen over het veld, komen de eerste haasjes reeds ter wereld. De kraamkamer is een eenvoudige holte in den bodem. Geen wonder, dat de meeste van de nog zoo teere kleinen bij de aanraking met den kouden grond terstond verstijven en sterven. Zij, die er 't leven afbrengen, worden dikwijls door den manlijken haas gevonden, gedood en opgegeten. DIETRICH AUS DEM WINCKELL vertelt: "Eens hoorde ik een haasje klagend schreeuwen. 't Was in de nabijheid van het dorp. Denkend, dat 't diertje onder het bereik der klauwen van een kat gekomen was, snelde ik er heen om het zoo mogelijk te ontzetten. Weldra zag ik het. Een groote manlijke haas zat bij den kleinen en sloeg dezen met zijn pooten zoo duchtig op den kop, dat hij reeds geheel mat en dof geworden was. 't Gelukte mij den haas zijn afschuwelijk gedrag met zijn leven te doen betalen."

En de moeder is geen haartje beter. Nauwelijks zijn de kleinen, die zij 't leven schonk, vijf of zes dagen oud, of zij verlaat hen om uit te gaan op nieuwe liefdesavonturen. In den eersten tijd komt de moeder telkens nog eens terug en roept door kleppen met de ooren de kinderen bij elkander. 't Is echter geen moederliefde, die haar drijft, maar eigenbelang. Zij heeft last van het zog, dat zij zoo onrechtmatig aan haar kroost onthoudt, en gebruikt de jongen om dat even weg te zuigen. Nauwelijks is dit geschied, of de moeder springt weer heen. Daar staan de verlaten kleinen dan zonder ervaring in een wereld vol gevaren, geheel alleen. Zijn zij in een korenveld verscholen, dan is er nog wat kans op behoud van het leven. Doch ook daar sluipt de sluwe wezel rond, ook tusschen de halmen dringen de scherpe oogen van uil en havik door. De kleinen houden zich eendrachtig bij elkander. Alsof dit kracht gaf! Maar 't troepje wordt dagelijks kleiner, en een enkele, die aan al 't gevaar ontsnapt en groot wordt, mag zich gelukkig prijzen.

Waarlijk als een haas een levensbeschouwing heeft, kan die niet anders dan pessimistisch zijn!

Onder de slechte moeders zouden wij ook den koekoek een plaats aanwijzen willen. Wij weten, dat het wijfje van dien vogel, na met tal van mannen lang gekoketteerd te hebben, zich aan den moederplicht onttrekt en het ei in 't nest van vreemden brengt. 't Is ook bekend, dat kleine zangvogels door den koekoek met broeden en verzorgen van zijn kroost worden belast, en dat dit ten koste van 't leven van hun eigen kinderen gaat. Laten wij echter niemand beschuldigen, als er nog kans bestaat dat zijn onschuld blijkt. En dit is hier 't geval. De koekoek is wellicht om een of andere reden ongeschikt voor de vervulling van den moederplicht. Denatuur straft haar zwaar genoeg. Een vrouwelijk wezen, dat geen moeder zijn mag, mist het reinste en edelste, dat op aard' bestaat, de moederweelde. Gevallen als de genoemde zijn echter uitzonderingen. Voorbeeldige liefde en zorg zijn regel. Dikwijls uit zich de moederliefde bij de dieren zoo treffend, dat zij in de menschenwereld niet overtroffen worden kan. Zoo verhaalt ons DUVAUCEL, dat hij eens op de jacht een schot loste op een hulman, een Indische aap¹, die door de Hindoe's goddelijke eer bewezen wordt. Het arme dier, dat een jong medevoerde, werd in de nabijheid van het hart getroffen. Toen het zijn einde voelde naderen, raapte het zijn laatste krachten samen, nam het kind, dat in zijn armen rustte en plaatste het op een veiligen tak. Nauwelijks had de moeder deze daad verricht, of zij zakte in elkander, viel uit den boom en plofte dood ter aarde.

“Dit bewijs van moederliefde”, voegt DUVAUCEL er bij, “maakte op mij meer indruk dan al de redeneeringen der Brahmanen; en het genot, dat ik als jager bij het schieten van zulk een prachtig dier moest ondervinden, werd thans vergald door het berouw, dat ik gevoelde over het vellen van een dier, dat nog in het aangezicht des doods zulk een liefde openbaarde.”

Een soortgelijk geval verhaalt PÖPPIG in de beschrijving zijner reis langs den Amazonenstroom. “Ten einde”, zoo schrijft de genoemde reiziger, “een jongen *Coaita*-aap² te bemachtigen, dien ik wilde opvoeden, had ik uit een troep dezer dieren, welke in de dichte bladerkronen der boomen voorbijtrokken, een wijfje uitgekozen, dat een jong aan de borst geklemd hield.

Het eerste schot wondde de moeder aan de armen, zoodat zij haar

¹ *Semnopithecus entellus*.

² *Atelis paniscus*.

bewegingen moest vertragen. Het tweede schot trof beter, doch was nog niet doodelijk. Toen de kruitdamp was opgetrokken, zag ik dat het dier, hetwelk op het oogenblik, dat ik aanlegde zich van het gevaar bewust werd, zich over zijn kind had heengebogen, om zoo zelf het volle schot te ontvangen. De doodstrijd toefde niet, doch in plaats van op de wijze der gekwetste mannetjes zich aan haar rolstaart op te hangen, waardoor het jong gevaar zou loopen van te vallen, gleed de stervende moeder langs een slingerplant naar een breederen tak beneden, legde haar kostbaren last voorzichtig neder, om een oogenblik daarna dood aan mijn voeten neer te storten. Na dien dag heb ik nooit weer vrouwelijke apen kunnen schieten!"

Toen het engelsche poolschip *Carcasse* in het ijs was ingesloten, naderde een hongerige berin met twee jongen de matrozen, die op het ijs een walrus braadden. Het dier greep een stuk vleesch en bracht het zijn jongen zonder er zelf iets van te proeven. De matrozen schoten beide jongen en wonden de arme moeder, die naar haar kleintjes kroop en deze het vleesch voor de voeten legde. Toen zij zag, dat deze niets meer wilden eten, trachtte zij, schoon te vergeefs, hen te doen opstaan, en liet toen een erbarmelijk huilen hooren. Daarop ging zij eenige schreden verder, om de jongen naar zich toe te lokken. Toen zij zag, dat deze niet volgden, keerde zij terug, berook ze en huilde op nieuw. Toen het haar eindelijk duidelijk werd, dat alle moeite te vergeefs was, keerde zij zich naar het schip en brulde van woede en vertwijfeling. Nogmaals door de geweerkogels getroffen, zeeg zij bij haar kinderen neder en stierf onder het lekken der wonden van de kleinen.

Het voorafgaande schijnt voldoende om de opvoedkundige talenten en de ouderliefde van het dier en daarmede zijn geestelijke verwantschap met den mensch in het helderst licht te stellen. Toch kan ik van de zijde der lezers nog een ernstige bedenking tegen de juistheid van dit besluit verwachten. Toégegeven, zegt wellicht deze en gene uwer, dat het aankomend dier in den regel niet beter opgevoed zou kunnen worden, dan 't inderdaad geschiedt, dan geeft dit nog geen recht om het met den mensch op ééne lijn te plaatsen. Bij den laatste openbaart zich in de opvoeding verstand en vrije liefde, bij het dier niets anders dan het blinde drijven van het instinkt, dat met het geestesleven des menschen niets gemeen heeft. Zij, die zoo denken — en hun gevoelen is nog dat der meerderheid onder de niet-natuurkundigen — werpen

een dam op tusschen mensch en dier, die beiden volledig van elkander scheidt. Als gij hun tooneeltjes uit de dierenwereld te aanschouwen geeft, die in de menschenwereld spelen, zoodra de naam van dier in dien van mensch veranderd is, dan kunt gij op hun bewondering rekenen, doch in beide gevallen denzelfden maatstaf aan te leggen, gaat in hun oog niet aan. 't Eene is verstand en het andere instinkt.

Zij, die zoo spreken, hebben tot zekere hoogte inderdaad gelijk. Er is ongetwijfeld tusschen de meeste handelingen van het dier en die des menschen een verschil, dat zeer in het oog valt en den naam instinkt in het leven heeft geroepen. Er is in de wijze, waarop het eerste een nuttig doel tracht te bereiken, iets standvastigs, iets, dat steeds zich zelf gelijk blijft en daardoor de gedachte aan verstandelijk overleg en vrije wilsbepaling uitsluit. Men ziet veelal de kennis en kunstvaardigheid in 't dier niet worden; zij schijnen bij de geboorte in al haar omvang reeds gegeven. Dikwijls moet men vragen: waar blijft hier plaats voor ontwikkeling, verkregen door oefening en ervaring?

De waarheid van het laatst gezegde valt zeer in het oog, als wij vernemen wat BREHM ons mededeelt van een zeehond, die in het waterbekken van den Berlijnschen dierentuin geboren werd. Het dier was 's nachts geboren en 's morgens, eenige uren later, was het reeds volleerd in alle kunsten van zijn geslacht. Het zwom uitmuntend op den buik, dook lang en zonder moeite onder water en nam in het vloeibare element alle houdingen en standen aan, die bij oude zeehonden zoozeer onze verbazing wekken. Dit dier doorloopt in eenige uren het tijdperk, dat met de grootste onbeholpenheid begint en met het grootste meesterschap over elke willekeurige beweging eindigt. Het menschenkind heeft voor het doorleven van het overeenkomstige tijdperk evenveel jaren noodig, als de zeehond er uren voor besteedt.

Het veulen zoekt onmiddellijk na de geboorte de uiers van de merrie en springt eenige uren later reeds vroolijk rond. Patrijzenkiekens loopen reeds vlieg, als zij van de eierschalen nog niet geheel bevrijd zijn. Een jonge spin, ter nauwernood uit het ei, spint reeds een kunstig web, dat in hoofdzaak met het groote weefsel der moeder overeenkomt. Een jonggeboren bij, die uit haar wieg, de cel, in het licht treedt, gunt zich den tijd niet om de wereld op te nemen, maar tijgt terstond aan het werk. Onder haar nijvere pooten vormt zich terstond de kunstige cel, en daar buiten weet zij aanstonds de bloemen op te sporen, die honig geven en de kostbare lading aan haar pootjes naar huis te brengen.

Wie geeft hier onderricht? Waar is de leerling? Waar zijn de half mislukte, de gebrekkige proeven van het ontluikende talent?

Laat ons, om het voorafgaande in het juiste licht te plaatsen, het dierlijk geestesleven iets nader onderzoeken en met dat des menschen vergelijken.

De handelingen van het dier, die wij gewoon zijn instinktief te noemen, kunnen met de willekeurige handelingen des menschen niet vergeleken worden. In karakter komen zij met die menschelijke handelingen overeen, die machinale heeten. Een enkel voorbeeld zal voldoende zijn om aan te wijzen, wat onder laatstgenoemden wordt verstaan.

Gij zijt gewoon elken nacht bij het slaan van twaalfen de deur te sluiten, de lamp uit te blazen en naar bed te gaan. Is deze handeling een groot aantal malen achtereen verricht, dan zult gij dikwijls bij het slaan der klok onwillekeurig — zooals men het uitdrukt in gedachten — opstaan en de genoemde handeling ten uitvoer brengen; terwijl gij, daarna in het slaapvertrek gekomen, op de vraag: "of de lamp uitgedoofd en de deur gesloten is", geen antwoord geven kunt. "Ik weet het waarlijk niet", is het eenige, wat gij dan naar waarheid kunt getuigen. Inderdaad hebt gij met bewustheid niets gedaan. Van de handeling, die gij werktuigelijk verrichttet, hebt gij u geen voorstelling gevormd; gij hadt dus niets voor oogen wat gij wildet doen en kunt u dus ook niets herinneren.

Herhaalde malen hadt gij, als in de stilte van den nacht het twaalfstal slagen uw ooren binnendrongen en een eigenaardige gewaarwording in u verwekte, gedacht: "nu moet ik opstaan, de lamp uitblazen en de deur gaan sluiten." En op dit wilsbesluit volgde dan terstond de daad. Weldra heeft het lichaam er zich als 't ware naar gezet, is het gewoon geworden op genoemden prikkel met de genoemde bewegingen te antwoorden. De gewaarwording, die er bij ontstaat, wordt niet meer opgemerkt, gij denkt er niet meer bij. Slaat nu de klok, dan staat gij op en voert als een automaat bepaalde bewegingen uit. Zulk een handeling draagt den naam van machinale; een naam, die de zaak op juiste wijze uitdrukt.

Machinaal zijn ook de bewegingen van iemand, die als slaapwandelaar, zonder vallen, met vasten tred een trap afdaald, ja zelfs ongedeerd over een dakgoot voortgaat. Ook zijn gedachten zijn elders — bij het onderwerp van zijn droom — hij ziet niemand en herinnert zich later niets van het gebeurde.

Men bedenke echter, dat niemand, een slaapwandelaar evenmin, machinaal een beweging uit kan voeren, die hij vroeger niet geleerd heeft; waar hij vroeger zijn gedachten niet bij moest houden om te slagen. Een machinale handeling was eenmaal willekeurig.

Welnu, op soortgelijke wijze werkt het instinkt. Een instinktmatige handeling laat waarschijnlijk geen herinnering achter; zij wordt werktuigelijk gedaan. Ook zij is echter eens aangeleerd. ¹ In deze opzichten gelijkijkt zij op een machinale handeling. Maar nu het verschil. Een instinktmatige verrichting is niet, gelijk laatstgenoemde, geleerd door het individu, dat ze ten uitvoer brengt, maar door het voorgeslacht. ² Het eerste kwam met zulk een aanleg, met zulk een eigenaardige gesteldheid van geest en lichaam, waardoor bepaalde prikkels met bepaalde bewegingen beantwoord moeten worden, ter wereld. De voorouders hebben de bewegingen bij gedeelten uitgevonden en allengs zich eigen gemaakt. Elk der nakomelingen ontvangt bij zijn geboorte den aldus verworven aanleg en geschiktheid in de organisatie van zijn geest en lichaam als een kostbaar erfstuk van het voorgeslacht, met de bedoeling het ten zijnen bate aan te wenden en later — vermeerderd, zoo het kan — aan het nageslacht te legateeren. Zoo zal een pas geboren zeehond, zoodra hij het water voelt, werktuigelijk de zwembeweging ten uitvoer brengen, terwijl zijn soortgenooten in overoude tijden, die kunst in steeds meerdere volkomenheid moesten leeren. Elk dier, dat het in dit opzicht verder bracht dan de andere, dat uitmuntte in behendig en volhardend zwemmen en van de kunst van het duiken ook iets verstond, kon beter zijn prooi verrassen en aan zijn vijanden ontkomen. Het had dus meer kans op behoud van het leven dan zijn soortgenooten, die minder ervaren waren in de kunst.

¹ Wij geven hier geen nadere ontwikkeling van de wijze, waarop het instinkt waarschijnlijk ontstaan is. Op dit gebied zijn nog tal van vragen, waarop het antwoord niet met zekerheid gegeven kan worden. Waren de instinktmatige handelingen eenmaal willekeurige handelingen? Of zijn zij, zooals HERBERT SPENCER meent en uitvoerig heeft betoogd, als samengestelde reflexbewegingen te beschouwen, die zich uit eenvoudige reflexbewegingen ontwikkeld hebben?

Het woord "aanleeren" wordt hier dus in ruimen zin gebruikt. Het laat in 't midden of het leeren al of niet met bewustheid en overleg heeft plaats gehad.

² Wij hebben hier met geen uitgemaakte waarheid te doen, maar met een hoogst waarschijnlijke onderstelling, die uit de beginselen van DARWIN met noodwendigheid voortvloeit.

Van de onervaren zeehonden stierven er dus voortdurend meer dan van hun kundiger makkers. En dit was vooral het geval in moeilijke tijden, als 't voedsel schaarsch of 't getal der vijanden vermeerderd was. Zoo werd de kunstvaardigheid door den invloed der natuurlijke omgeving ontwikkeld en beschermd en door de erfelijkheid het verkregene vastgelegd. 't Was of de natuur een premie stelde op het streven naar kunstvaardigheid, om het dier bij zijn pogingen aan te moedigen.

Zoo gaan de uitkomsten van oefening en ervaring geenszins verloren met den dood van het individu, dat ze verwierf, maar worden voor de komende geslachten gekapitaliseerd. Dat dit slechts plaats vindt met die eigenaardigheden van geest en lichaam, die nuttig zijn voor den bezitter, en slechts zoolang zij deze eigenschap behouden, ligt in het voorafgaande opgesloten. Slechts die eigenaardigheden, welke nuttig zijn voor het dier, dat ze bezit, geven een voordeel in den strijd om het bestaan, een grooter kans op behoud van het leven. Zij alleen vormen dus de erfenis, die den nakomeling wacht. Heeft een instinkt zijn nuttigheid voor 't individu verloren, dan gaat het allengs te gronde, omdat het dan veelal schadelijk wordt. Zoo kon de mensch in overoude tijden voorzeker beter op boomen klimmen dan thans, nu de voet en het been geheel gevormd zijn voor den rechtstandigen gang. Toen de ontwikkeling des menschen tot zekere hoogte was voortgeschreden, toen hij op den vlakken bodem in al zijn behoeften voorzien en zich daar voldoende tegen vijanden verdedigen kon, verloor het klimmen zijn belang voor hem. En daarmee verdwenen allengs de individuën, die de kunst van klimmen machtig waren.

Instinkt is dus de ervaring ¹ van het voorgeslacht in een nakomeling neergelegd. Het is onmogelijk, dat een levend wezen iets beter weet en kan, dan dat hetwelk het instinkt hem ingeeft. Slechts dit is, zoolang het waarde heeft, onvergankelijk, omdat het 't eigendom zal worden van de volgende geslachten. Een instinktmatige aanleg en geschiktheid behoort aan de soort, die ze openbaart in alle individuën. Het instinkt, zoo opgevat, is het beginsel, dat vooruitgang mogelijk maakt.

De wijze, waarop wij vossen, marters, hoenders werkzaam zagen

¹ Ook hier wordt in 't midden gelaten of de ervaring al dan niet met bewustheid is opgedaan.

aan de opvoeding der kleinen, is zeker voor een deel de uiting van het instinkt. Wij hebben dus onze ingenomenheid en bewondering voor een deel van de dieren op de handelingen zelve over te brengen, die ongetwijfeld doeltreffend en dus schoon zijn.

Maar het dier is niet geheel instinkt. Het laatste is slechts ééne der wijzen, waarop zijn geestesleven zich openbaart. Het instinkt is dikwijls ontoereikend voor de behoeften. Aanvulling is dan noodzakelijk. En dit geschiedt door het vrije denken en gevoelen van het individu, dat daarbij niet, zooals bij het instinkt, alleen vertegenwoordiger der soort, maar voor alles een persoon is. Dat het dier ook overlegt, dat het wikt en weegt en dikwijls vrij zijn wil bepaalt, is reeds in het voorafgaande herhaaldelijk gebleken. ¹ In de schetsjes uit de kinderwereld bij de dieren, in het voorafgaande gegeven, komt menig trekje voor, dat een getuigenis aflegt van individueel verstandelijk leven. Men denke slechts aan de listen, die wij de patrijzenhen zagen uitdenken en toepassen, om haar kroost in moeilijke gevallen te redden; aan de middelen, die onze zangvogels te baat nemen, om de jongen er toe te brengen het nest te verlaten; aan de praktische wijze, waarop de zwemvogels, die wij beschouwden, hun kinderen leerden zwemmen en duiken.

Een jong dier moet waarnemen, nadenken, studeeren, in één woord ervaring opdoen, zoo goed als een jong mensch. Een dier, dat pas in de wereld komt kijken is even onnoozel en onervaren als een mensch, die in dat geval verkeert. Jonge musschen kan men tot op korten afstand naderen, maar een oud mannetje van die vogels heeft een mensch, die hem belaagt, spoedig in het oog en weet precies hoever hij gaan kan. Het is gemakkelijk om in stappen en vallen jonge ratten te vangen, maar een oude wordt slechts zelden verschalkt. Jonge spinnen maken, door het instinkt gedreven, wel onmiddellijk een web, doch dit is niet zoo doelmatig, niet zoo schoon als dat der ouden van hun soort.

Ieder, die kamervogels heeft laten broeden, is in de gelegenheid geweest om op te merken, dat de ouders onder deze omstandigheden, die van het vrije buitenleven zoozeer verschillen, de opvoeding zoo wijzigen, als voor de nieuwe omgeving vereischt wordt. Hij heeft ge-

¹ Men bladere slechts in de jaargangen van dit Album, om daarvan tal van bewijzen aan te treffen.

zien, hoe zij de kinderen het etensbakje leeren vinden, hen opmerkzaam maken op de wijze, waarop een schaal met water gebruikt kan worden voor het nemen van een bad; in één woord, hoe zij hen maken tot vogels geschikt om in een kooi in plaats van in de vrije lucht het leven door te brengen.

De meening, dat jonge mannetjes-zangvogels, als hun tijd gekomen is, uit zichzelf het lied der soort in al zijn welluidendheid en kracht ten gehoor brengen, is geheel bezijden de waarheid. Elk vogelkennër weet, dat zangvogels wel den aanleg voor den zang bij hun geboorte medebrengen en te eeniger tijd beginnen te kweelen, maar dat zij het eigenlijke zingen moeten leeren. En allen leeren het niet even goed. Hoe verschilt de eene kanarievogel van den anderen in waarde naar de helderheid en verscheidenheid van tonen en melodieën, die in zijn slag te hooren zijn! En ook de nachtegalen buiten, de lyrische dichters onder de vogels, staan in dit opzicht niet gelijk. Slechts enkele oude mannetjes laten alle deelen van het verrukkelijk schoone lied vol en krachtig hooren. Slechts bij hen missen wij noch de zacht fluitende strofen, noch de jubelende accoorden, noch de nu eens teeder smeltend, dan weder stout verheven melodieën, die van uit het loover, dat liefelijk glanst in het zachte licht der maan, zoo onuitsprekelijk vol en zuiver voortgolven in den stillen nacht, zoodat zelfs 't koeltje rust en 't is of alles luistert. Geen wonder, dat zulk een kunstenaar in het rijk der tonen niet volleerd geboren wordt!

Dat 't dier ook vatbaar is voor medelijden, haat, vriendschap en tal van menschelijke gevoelens is uit honderden gevallen op 't duidelijkst gebleken. De ruimte, waarover ik hier beschikken mag, laat evenwel niet toe, er zelfs maar enkelen van te beschrijven. De ervaring van den lezer zal in dit opzicht voldoende spreken.

Het geestesleven van het dier, ziedaar de slotsom van ons betoog, is ten deele instinkt, ten deele persoonlijk denken en gevoelen. In het eerste leeft 't het leven van de soort, brengt het een aangeboren aanleg onbewust tot uiting. De handelingen, tot deze levensfeer behoorend, worden beslist en steeds werktuigelijk op dezelfde wijze volbracht. In het tweede, het persoonlijk denken en gevoelen, is het dier alleen zichzelf. Hier wordt gewikt, gewogen en gearzeld. Hier is innerlijke strijd. Hier is plaats voor afwisseling en verscheidenheid.

Nog een klein deel mijner taak is te volbrengen.

Ik moet er op wijzen, dat ook het geestesleven van den mensch ten deele instinkt, ten deele persoonlijk denken en gevoelen is. Gelukt het mij deze meening als de ware te doen beschouwen, dan heb ik mijn aangevochten recht gehandhaafd om, gelijk ik deed, den mensch met het dier op het gebied der opvoedkunde te vergelijken.

Het pasgeboren kind zoekt zonder aarzelen de moederborst en zuigt. Later, het werd reeds gezegd, heft het zich plotseling op en brengt onmiddellijk de moeilijke kunst van het loopen in praktijk. Deze handelingen dragen geheel het karakter van het instinkt en zijn ook inderdaad niet anders.

Ook moederliefde zoowel bij mensch als dier is, zoo beschouwd, instinkt. Dit is, wij weten het thans, geen verkleinen van de waarde van 't schoonste, 't reinste, dat in de wereld is te vinden. Integendeel, 't drukt uit, dat dit gevoel, deze onweerstaanbare drang van het moederhart, na door geslachten bij geslachten gekweekt te zijn, een eigendom van het geheele menschedom geworden is. Elke vrouw heeft dit kleinood van het voorgeslacht ontvangen, om het in al zijn schoonheid en doelmatigheid te openbaren, zoodra zij moeder wordt. Een moeder denkt niet, als haar kind gevaar loopt; zij vliegt ter hulp. Een moeder gevoelt niet, dat het waken in den nacht bij het ziekbed van haar kind haar eigen krachten sloopt. Haar om haar liefde te willen prijzen zou zonder zin zijn. Zij zelve zou een woord van lof beantwoorden met den uitroep: "ik kan niet anders!" En zegt zij dan niet dit: mijn moederliefde is instinkt, zij behoort tot mijn wezen als moeder?

Medelijden, liefde in het algemeen en haat zijn geen instinkt. Op het standpunt, waarop wij gekomen zijn, blijkt hieruit, dat geen van alle in nuttigheid met moederliefde gelijk staat, en dat zij daarom in den loop der eeuwen niet in die mate zijn aangekweekt en vastgelegd. En deze uitkomst was te voorzien. Moederliefde is voor de jonggeborene wat de zon voor 't ontluikend plantje is. Moet het kind de koesterende warmte dier liefde ontberen, dan is de omgeving veelal te koud voor zijn ontwikkeling.

Doch er is meer in het geestesleven der menschen, dat in den grond der zaak met het instinkt der dieren overeenkomt. Aanleg, talenten, genie, wat zijn zij anders dan aangeboren eigenschappen van geest en lichaam, die den gelukkigen bezitter in staat stellen, ja zelfs nood-

zaken, om dingen te volbrengen, die door minder begaafden onmogelijk te verrichten zijn.

Een schilder, een dichter, een muzikaal genie, worden als kunstenaars geboren, even als een spin en een bij met genialen aanleg voor het spinnen van webben en het bouwen van cellen ter wereld komen. Wie geen aanleg voor schilderen, dichten, geen gevoel voor de harmonie der tonen heeft, wordt geen schilder, geen dichter, geen toonkunstenaar, al studeert hij met ijzeren wil zijn gansche leven lang. Wie echter zulk een aanleg bezit, wie den God in zich gevoelt, die moet hem openbaren. De caricaturen, die de knaap met houtskool op den muur werpt, zijn de eerste uitingen van den aandrang van het genie, dat hem eens als schilder zal doen schitteren. Een kind, met muzikaal genie begaafd, zal tonen lokken uit een gespannen draad en alles grijpen wat slechts geluid geeft. Zoo heeft het genie met het instinkt gemeen, dat het zich noodwendig uiten moet.

Schijnbaar komt een geniale aanleg als met een tooverslag te voorschijn. Schijnbaar staat zij op zich zelf zonder eenig verband met het verleden. Toch zijn er verschijnselen te over, die er op wijzen, dat meerdere kennis de overeenkomst met het instinkt ook in dit opzicht aan het licht zou brengen. Leert de historie niet, dat geniale menschen in den regel hoogst begaafde ouders hadden. Kan men niet dikwijls een of ander talent, b.v. een aanleg voor muziek of dichtkunst, in de in tijdsorde op elkander volgende individuen van één geslacht bespeuren? In de bladen der historie leest men telkens: dit geslacht gaf tal van uitmuntende redenaars, dat tal van dichters of schilders aan hun land. Karaktervastheid, moed, een zedelijk overwicht op anderen, waren erfelijk in de familie MIRABEAU. In den laatsten vertegenwoordiger der familie DE MIRABEAU der Fransche revolutie, waren die eigenschappen tot den grootsten omvang aangegroeid. In de woorden: "Ja, ondersteun dat hoofd, ik wilde, dat ik het u kon vermaken", die hij op zijn sterfbed sprak tot een vriend, die hem oprichtte, lag een diepe zin. Met de constitutie van dat hoofd was het genie van MIRABEAU gegeven. Met het uitsterven van het geslacht ging die zoo productieve erfenis verloren.

Thans hebben wij een uiting van het dierlijk geestesleven niet slechts waargenomen, maar ook trachten te begrijpen. De slagboom tusschen mensch en dier viel weg. Bij beiden vonden wij aanleg, instinkt, genie, of hoe men het noemen wil, bij beiden persoonlijke

oefening en ervaring. Het geestelijk leven op aarde, van 't vonkje waarmede het in een laag bewerktuigd wezen gloort, tot aan de heldere vlam, waarmede 't schittert in den mensch, is van dezelfde soort: het vormt een groot geheel.

Doch gelijk van aard, is niet gelijk in graad. Het instinktieve leven beslaat bij den mensch een ondergeschikte plaats, gelijk bij het dier het persoonlijk denken en gevoelen. Aan de spits der schepping schrijdt de mensch. Zijn meerderheid naar den geest boven al wat leeft is onbetwistbaar. Dat het dier hem op het gebied der opvoeding in vastheid van beginselen overtreft, sluit dit niet uit. De reden hiervan ligt klaarblijkelijk in de beperktheid, in de onveranderlijke eenvormigheid der opvoeding bij het dier; in het feit, dat onervaren zijn, mistasten hier onverbiddelijk gestraft wordt met den dood, en eindelijk daarin, dat in de dierenwereld bij het huwelijk van beide zijden het instinkt der opvoeding als onvergankelijke huwelijksgift wordt meegebracht.

Het opvoeden van een wezen, zoo veelzijdig en rijk van aanleg als een mensch, is een veel grooter en zwaarder taak. Hier is zoo velelei, dat tot ontwikkeling gebracht moet worden. Hier is verandering met den loop der tijden en der omstandigheden en met de duizendvoudige verschillen in aanleg en karakter.

De vastheid en eenvormigheid, die 't dier als ouder en 't dierenkind in zijn ontwikkeling kenmerken, zijn bij den mensch niet te verwachten en evenmin te wenschen. Toch is er iets, dat bij den mensch in de opvoeding dezelfde vastheid en onveranderlijkheid vertoonen moet. Er is iets algemeen menschelijks, dat onafhankelijk van bijzonderheden in aanleg en karakter in elken mensch vol en krachtig zich moet openbaren. Iets, waarnaar altijd en overal ter wereld de waarde en de schoonheid van een menschenleven wordt afgemeten. Het is een fijn en diep gevoel, een helder denkvermogen en boven alles, een vaste wil. Menschen aan te kweken, waarin dit alles krachtig leeft en werkt, dat zij het doel, hetwelk ten allen tijde door de opvoeding worde nagestreefd. In dit opzicht moeten bij verschil van middelen eenvormigheid, onwankelbare vastheid de alles beheerschende beginselen worden bij het vormen van een menschenkind. Dan evenaart de mensch als opvoeder het dier, doch in een hooger sfeer. Zoo kan het zijn, dat in later eeuwen de mensch bij zijn geboorte een sterker wil, meer kracht tot handelen, meer liefde voor het goede en ware als erfenis van 't

voorgeslacht ter wereld medebrengt. Dan komt de werkelijkheid wellicht een schrede nader aan het ideaal der optimisten, het rijk van vrede en liefde op aarde. Want het goede is een droombeeld, zoolang het bestaat in klanken en begrippen. Het wordt eerst een macht, die alles overwint, als het in een helder denkend, diep gevoelend, krachtig wilend wezen belichaamd is.

Heerenveen, Mei 1881.
